

ІВАН ФРАНКО – ВИДАТНИЙ ПЕРЕКЛАДАЧ ТВОРІВ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Висвітлюються форми й особливості перекладу І. Франком творів видатних авторів світової літератури. Розглянуто мовознавчі та стилістичні інтерпретації іноземної літератури у творчості великого «Каменяра». Окреслено його здобутки у цьому жанрі літературної діяльності й розкрито значення художнього перекладу видатного митця для світової та української літератури і мови, й культури загалом.

Ключові слова: Іван Франко, переклад, перекладацька школа, світова художня література.

Highlights shapes and features Franko's translation of works a famous authors of world literature. Considered linguistic and stylistic interpretation of foreign literature in the works of the great "Kamenyar." Outlined his achievements in this genre of literary activity and disclosed value of literary translation of famous artist for the world and Ukrainian literature, language, and culture in general.

Keywords: Ivan Franko, translation, translation school, world fiction literature.

Впродовж ХІХ ст. перекладацька школа в Україні пройшла період становлення і поглиблення науково-теоретичних вимог до тих, хто займався цією важливою справою. Формування української школи перекладу відбувалося за складних соціально – політичних умов. Українська мова й культура загалом зазнавали утисків і нищення в царській Росії. Натомість, українські письменники, не зважаючи на всі перешкоди, прагнули донести до читачів здобутки світової цивілізації через переклади, розуміючи, що вони являють собою одну з передумов творення новітньої європейської й національної за змістом літератури і впливають на процес націотворення і відродження української державності.

Надзвичайно важливу роль у становленні української перекладацької школи відіграв Іван Франко. Саме його перекладознавча концепція обґрунтовувала націєтворчу і державотворчу роль перекладу. Він поставив перед собою завдання донести до широкого кола українських читачів найкращі твори світової літератури, де розглядалися проблеми соціальної рівності, братерства, ідеали гуманізму й щастя окремої людини.

Не дивлячись на те, що історія українського художнього перекладу, перекладознавча думка є предметом дослідження багатьох літературознавців, перекладознавців, мовознавців, істориків і етнологів творчий доробок І. Франка, як основоположника перекладацької школи в Україні ще не до кінця вивчено і осмислено. Дослідники переважно цікавилися окремими аспектами перекладацького доробку письменника, тому маємо не багато комплексних й узагальнюючих праць. Франкознавчій проблематиці в різні історичні часи

були присвячені роботи Ф. Арвата [1], О. Домбровського [3], І. Журавської [4], М. Зимомрі [5], Р. Зорівчак [6], М. Москаленка [10], Є. Новосядла [11], В. Рагойша [14], та ін. Проте названі автори та й інші не висвітлюють повністю зміни і характер перекладацької спадщини І. Франка, його перекладознавчі погляди і форми засвоєння іноземного тексту. Саме недостатня кількість наукових досліджень стосовно видатних досягнень І. Франка в перекладі світової літератури зумовлює актуальність нашого дослідження.

Франко відомий світовій громадськості як талановитий письменник і вчений, перекладати почав ще гімназистом старших класів і продовжував роботу в даному напрямку, перебуваючи в нелегких умовах суспільно-політичного й особистого життя в Галичині, навіть не зважаючи на важку хворобу. Праця «Каменяра» на перекладацькій ниві охоплює близько 25 років, що стали домінуючими у відповідний період історії українського перекладу (1890 – 1919 рр.).

Дослідниками підраховано, що найповніший бібліографічний покажчик творів Івана Франка містить понад 6 тисяч назв – художніх, публіцистичних творів, наукових праць, численних перекладів чи не з усіх літератур і мов світу, величезну кількість рецензій, статей, оглядів, відгуків на більшість суспільно-політичних й загальнокультурних тем. Важко назвати когось з інших письменників світового значення, геній якого так плідно виявився б у різних сферах творчості і який би залишив стільки наукових і мистецьких творів, як Іван Франко [9].

Надзвичайно високу оцінку діяльності І. Франка дають українські дослідники, зокрема, український перекладач, історик і теоретик перекладу М. Москаленко у своєму доробку пише так: «Франко як перекладач не має в нашому письменстві рівних ані за потужністю і широтою охоплення явищ світової літератури, ані за глибиною мистецької ерудиції, ані за напругою творчої волі, спрямованої на граничне розширення духовних обріїв української культури» [10, с. 181].

Доробок І. Франка по праву посідає унікальне місце в історії українського й світового перекладу. Новаторська діяльність у поширенні та популяризації надбань світової літератури серед населення України немає аналогів серед перекладачів. Він працював із текстами, що датуються III – II тис. до н. е., античними творами, літературними шедеврами письменників епох Відродження, Гуманізму, Просвітництва аж по рубіж XIX – XX ст. Оцінюючи масштаби перекладацької діяльності Франка, М. Москаленко цілком справедливо у своїх дослідженнях, зазначає, що засобами української мови вибудовуючи широку панораму європейського фольклору, органічним складником якого був і лишається фольклор український, автор «Мойсея» та «Мого Ізмарагда» здійснював фундаментальну працю з утвердження модерної української свідомості, яка б увібрала в себе духовний і культурний досвід інших народів [10].

Письменник ставився до перекладацької роботи вкрай відповідально, створюючи українські переклади такого високого художнього рівня, що вони

були здатні конкурувати з оригінальними творами. Франко висував до мистецтва перекладу кілька вимог в яких наголошував на обов'язковій освіченості та володінні декількома іноземними мовами, фаховій підготовці і знанні фактичного матеріалу на основі якого здійснюється переклад. Цих правил він сам неуклінно дотримувався, адже вільно володів 17 мовами, мав ґрунтовні та глибокі знання з історії, соціології, політекономії й загалом культури різних народів. У своїх перекладах застосовував історичні коментарі, вказував на культурне та суспільне значення твору, а також на труднощі, що виникали при відтворенні поезики іноземних авторів. «Аналізуючи оригінальний твір як філолог, – стверджує Р. Зорівчак, – І. Франко згодом синтезував його рідною мовою як поет» [6, с. 26].

У освоєнні творчих здобутків того чи іншого народу І. Франко вбачав об'єктивний критерій духовного спілкування, що історично складається і розвивається між різними національними літературами [5, с. 15]. Тому національна та культурна різноманітність є характерною ознакою його перекладацької спадщини. Письменник плідно працював над текстами стародавнього Дворіччя, які за своїм змістом, здебільшого, стосувалися шумерсько-аккадського пантеону (гімни на честь богів і царів, молитви, замовляння, поеми) [16. – Т. 8. с. 7 - 52]. Він також наголошував на тому, що саме народи Месопотамії заклали основні підвалини духовного та суспільного життя європейської культури.

Слід відзначити майстерність переспівів та перекладів уривків із біблійних книг [16. – Т. 38. с. 7 - 294]. І. Франко не тільки наголошував на необхідності освіченого аналізу Біблії, а й подавав власне тлумачення текстів. Проте найбільше він здійснив перекладів літературних шедеврів античних митців. Саме з уривками «Одіссеї» Гомера пов'язані його перші спроби передачі рідною мовою античних творів. Пізніше письменник звертався до творчості трагіка Софокла, перекладав уривки з комедій Аристофана та Менандра, опублікував вірші Сапфо й праці Геродота. Також працював з літературою давньоримських авторів, серед яких Овідій, Гораций, Лукрецій, Вергілій. Загалом, з античної літератури І. Франко перекладав найбільше – сімдесят п'ятьох авторів [6, с. 16].

Мабуть, єдиним перекладом І. Франка давньоєгипетського тексту є повість «Сатні і Табубу», а також декілька казок [16. – Т. 5. с. 24-31; Т. 51. с. 5-32]. Більш тривало він працював з письменами Давньої Індії. Наш геній доніс українському читачеві тексти епосу «Магабгарата», твори з «Рігведи», фрагмент «Атгарваведи» [16. – Т. 8. с. 69 -108]. Силу його перекладацького пера зазнали давньоарабські сюжети та китайський фольклор [16. – Т. 8. с. 113 -181]. І. Франко, ґрунтовно аналізуючи давньоіндійські та інші східні сюжети, мотиви та їх трансформації, відзначив їхню роль у генезисі української літератури на різних етапах її розвитку і на створення природного контексту для його власних перекладів із літератур народів Сходу [10].

Окремої уваги заслуговує перекладацька робота великого майстра над європейськими творами періоду Ренесансу та наступних епох. У

перекладацькій спадщині І. Франка знаходимо твори італійських поетів, зокрема Дж. Бруно, Дж. Джусті, Дж. Беллі. Проте найкраще репрезентує всю літературу Середніх віків Данте Аліг'єрі. Тому письменник не тільки працював над уривками і піснями «Божественної комедії», а й написав монографію про творчість самого автора і яку на сьогодні визнають однією із найкращих. Дослідниця Я. Безсмертна, аналізуючи перекладений текст у своїй статті «Історія перекладу «Божественної комедії» Данте українською мовою (від І. Франка до Є. Дроб'язка)» наголошує, що насамперед впадає в око його точність, жодної суттєвої деталі першотвору не втрачено, немає надмірних перекладацьких дописок, але мовна тканина робить його важким для прочитання [2, с. 75]. І. Франко так висловився про «Дантівську антологію»: «Випускаючи в світ книжку, я висловлюю лиш одно бажання, аби українська публіка присвятила їй хоч десяту частину тої уваги, скільки я вложив у цю працю, зглубляючи думки та картини геніального письменника та передаючи їх нашою мовою якнайближче до оригіналу» [16. – Т. 12, с. 8]. Данте Аліг'єрі він відносив до найвизначніших поетів середньовічної цивілізації та бачив ініціатором і творцем усіх сучасних літератур.

Серед творчих напрацювань І. Франка яскраво виділяються переклади з англійської літератури. Першість варто віддати В. Шекспіру до творчості якого він звертався впродовж усього життя. І. Франко першим в Україні зацікавився лірикою англійського драматурга та започаткував видання сонетів українською мовою. Він здійснив повний переклад трагікомедії «Венецький купець», уривки з «Короля Ліра» та «Бурі», а також більше десяти сонетів. Митець не порушував естетичну цілісність оригінального твору, але вносив чимало змін у переклади, тому вони несуть у собі не лише історико-літературне значення, а й художньо розкривають всю суть шекспірівської епохи в житті Англії.

Франко високо цінував творчість Дж. Г. Байрона та П. Б. Шеллі й зазначав, що вони «два наскрізь новочасні геніальні поети, величні індивідуальності, високі революційні уми, революційні, власне, для свого часу тим, що ламали лід заскоружлої традиції і естетичної та й усякої іншої догматики» [16. – Т. 45, с. 293]. Він створив цілісну концепцію творчості Дж. Байрона і здійснив низку перекладів, починаючи з драматичної поеми «Каїн», його поезії та закінчуючи літературознавчими статтями, що стосуються творчості геніального англійського поета.

На І. Франка сильне враження справила творчість Дж. Мільтона, якого вважав одним із найкращих англійських поетів XVII ст. Найвідомішим його перекладом є драма «Самсон борець», про яку він написав, що «для нас сей твір, окрім пам'ятки творчості великого англійського поета та борця за свободу думки та слова, має значення також задля тих глибоких почувань людського терпіння, що творять його основу, а не менше також задля численних глибоких та влучних спостережень із людського життя. Ся ідейна сторона запевняє Мільтоновій драмі визначне місце у всесвітній літературі і в пам'яті освіченого людства» [16. – Т. 12, с. 485].

Франко в автобіографічному оповіданні «Гірниче зерно» пише як уперше дізнався про Ч. Діккенса від батька свого товариша з яким навчався в гімназії у Дрогобичі. Той сказав гімназістам, що «хто не знай Діккенса, той властиво не знає нічого з літератури, не має смаку, не має очей» [16. – Т. 21, с. 322]. Український письменник при перекладі новел із «Посмертних записок Піквікського клубу» відмічав застосовані в оригіналі прийоми індивідуалізації та психологічного аналізу героїв. Загалом, Франко-перекладач зробив все можливе, щоб донести до українських читачів все різноманіття й естетичне багатство літератури Великої Британії.

Український геній бездоганно володів французькою мовою.

Із перекладів французької поезії можна виділити два напрями його праці: з одного боку В. Гюго, з другого – три поети-символісти Ж. Мореас, П. Верлен та письменник Ж. Рішпен, у поетичній творчості якого особливо відчутне різке заперечення офіційної буржуазної моралі [8, с. 213]. Франко не був у захваті від віршів П. Верлена, але бачив у них неординарні прояви французької та західноєвропейської поезії ХІХ ст. загалом. Ж. Рішпена у статті «Еміль Золя і його твори» український перекладач відніс до «натуральної школи французьких романістів, яка має в своїх рядах найздібніших людей, справжніх корифеїв сучасної французької літератури, і яка поставила собі за мету керуватися простою, не облудною правдою» [16. – Т. 26, с. 97].

Для І. Франка В. Гюго як поет був безумовним авторитетом та певним еталоном у літературі. Зокрема, у своїй статті «З галузі науки і літератури» він ставить В. Гюго у один ряд із О. де Бальзаком і Ж. Санд як письменника великого таланту та запалу, зазначаючи, що головними принциповими рисами його творчості були вивчення життя суспільства, пропаганда певних демократичних ідей і суспільно-політичних підвалин [16. – Т. 28, с. 161]. Тому його творчості присвячений цілий ряд перекладів, наукових та критичних праць українського митця. Як зазначає у своїй роботі Я. Кравець «тематика віршів В. Гюго, перекладених І. Франком, свідчить про особливий інтерес до політичної лірики французького поета» [8, с. 216].

Прихильно ставився І. Франко до творчості та літературних поглядів Е. Золя. Український геній так писав про французького письменника: «Він правдивий тип робітника ХІХ віку, тої залізної, невтомимої сили, котра стиха а невпинно працює над тим, щоб раз сказати престарілому світові своє нове слово ділом, а доки сього не може – протестує!» [16. – Т. 28, с. 114]. І. Франку особливо імпував реалізм, яким насичені твори Е. Золя. Він вважав, що його творчість уособлювала всю політичну, суспільну та культурну ситуацію Франції ХІХ ст. Зацікавленість французькими поетами та робота над перекладом їхніх творів була також пов'язана із комплектуванням І. Франком книг журналу «Життя і слово».

Наш геній впродовж усього творчого шляху проявляв великий інтерес до німецької художньої літератури й наукових праць суспільно-політичного змісту. Він звертався до поетичної творчості Ф. Шиллера, з якої здійснив переклад двох творів «Прогулька» та «Помпея й Геркуланум». Справедливо

можна стверджувати, що вони започаткували новий етап в історії сприйняття творчості німецького поета в Україні [5, с. 16]. Митець захоплювався творчістю Г. Гейне, Н. Ленау, Г. Гервега, К. Мейера, Г. Келлера, проте на їх тлі найбільш яскраво виділяється Й. Гете та переклад «Фауста». Як зазначав І. Франко у першій передмові «зовсім справедливо сесю драму можна назвати найліпшим представником думок, поглядів і змагань мислячого покоління епохи революційної в Німеччині» [16. – Т. 26, с. 160]. При перекладі він звертав особливу увагу на художню своєрідність і стилістичне забарвлення оригіналу: «я поклав головно увагу на зрозумілість і ясність бесіди... старався переводити «Фауста» вірно, оскільки мож дослівно, подавати кожную думку автора по змозі в такій самій формі, наскільки се було згідне з духом нашої мови» [16. – Т. 13, с. 179 - 180]. Франко намагався свої переклади з літератури Німеччини зробити найбільш доступними та зрозумілими для українського читача.

Франка сміливо можемо називати корифеєм української літератури саме у галузі перекладознавства. Ним здійснено переклад українською мовою близько 200 авторів із 14 мов та 37 національних літератур, видруковано 60 збірок оригінальних перекладних творів різних жанрів, загалом опубліковано 220 книжок і брошур [15]. Саме у можливості ознайомлюватися зі здобутками світової культури рідною мовою, І. Франко бачив запоруку інтелектуальної незалежності українського народу, він сприймав літературу як головну духовну опору нації в боротьбі за самозбереження і відродження державності. Відбудову й популяризацію світової літератури на рідному ґрунті він уважав одним із засобів здобуття інтелектуальної і соціально-політичної волі для своєї нації. Завдяки його титанічній праці у царині перекладу українці змогли пізнати здобутки світової літератури, що набуло важливого значення для культурологічних процесів в Україні навіть у ХХІ ст.

Славного сина українського народу як письменника, літературознавця, етнографа, вченого й публіциста знав весь Світ. Україністи Словаччини стверджують, що лише у зв'язку зі смертю І. Франка з'явилося у періодиці 230 статей різними європейськими мовами [12].

Франко-перекладач увійшов до нашої історії як найвидатніший поширювач світової культури в українському середовищі.

Джерела та література

1. Арват Ф. Іван Франко – теоретик перекладу (Лекції із спецкурсу «З історії українського перекладу»). – Чернівці, 1969.
2. Безсмертна Я. «Історія перекладу «Божественної комедії» Данте українською мовою (від І. Франка до Є. Дроб'язка)» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2012_41_1/073_081.pdf
3. Домбровський О. Іван Франко – теоретик перекладу // Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник шостий. – Львів, 1958.

4. Журавська І. Іван Франко і зарубіжні літератури. – К., 1961.
5. Зимомря М. Німецька література в оцінках та інтерпретаціях Івана Франка: дискус рецепцій // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Іноземна філологія. –2009. – Вип. 42. – С. 15-18.
6. Зорівчак Р. Іван Франко як перекладач і перекладознавець. // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://old.lnu.edu.ua/lessons/files/franko_pereklad.pdf
7. Зорівчак Р. Іван Франко як поціновувач і перекладач англійської літератури: перспективи майбутніх досліджень // Наук. записки АН ВШ України. – Київ: [б. в.], 2011. – Т. VI. – С. 84-98.
8. Кравець Я. Французька поезія у літературознавчій і перекладацькій діяльності Івана Франка // Українське літературознавство. – 2014. – Вип. 78. – С. 209-223.
9. Машавець А. Великий Каменярь, який пробудив національну свідомість українців // Електронний ресурс: Народна правда. 4.12.2009. Режим доступу // <http://narodna.pravda.com.ua/history/4b18d8bbbbea5/>
10. Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу // Всесвіт. – 2006 - № 5-6.
11. Новосядла Е. М. Іван Франко и англоязычные литературы. К истории культурных связей Украины и англоязычных стран конца XIX - начала XX столетий : дис. канд. филол. наук : 10.01.03 / Е. М. Новосядла. - Львов : ЛГУ им. Ивана Франко, 1979. - 241 с.
12. Пасемко Іван. Франкіана // День. – 2010. – 5-6 лютого.
13. Порядна О. Значення перекладацької діяльності І. Франка в українській літературній полісистемі // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія. – 2012. – Вип. 6. – С. 63-69.
14. Рагойша В. Р. Іван Франко і актуальний питання беларуска-українського взаємного перекладу / Рагойша В. // Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11-15 вересня 1986): У 3 кн. / Упоряд. Б. Якимович. - К., 1989 - Кн. 2. - С. 245-248.
15. Тихолоз Богдан. Велич без пафосу, або Франко в цифрах // День. – 2012. – 28 серпня.
16. Франко І. Збір. творів: У 50 томах. – К.: Наукова думка, 1976-1986.
17. Якимович Б. Іван Франко – видавець. Книгознавчі та джерелознавчі аспекти. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006.